

## РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

# ВІЙНА ЯК СПОСІБ ЦЕМЕНТУВАННЯ НАЦІЇ

У кожного з нас своє бачення війни та миру, армії та загроз, безпеки та викликів. Однак усі ми майже однаково сприймаємо ракетні й дроніві атаки, вибухи бомб і розриви мін — терор і геноцид українців укотре стає історичною реальністю. Між іншим, усі ці «подарунки» ворожої країни під назвою Росія нас, українців, швидко протверезили та охолодили навіть багатьох її прихильників. І в сприйнятті «братнього» народу, і в сприйнятті необхідної збройної безжальної відповіді. Тобто відповіді, адекватної для злодіїв, гвалтівників, мародерів. Ми всі раптом згадали, що ця країна — справді «тюрма народів», яка, за влучними словами Івана Франка, «обручем сталеним обціпила їх живі сугави». Надто несподівано, як для XXI століття, але прогнозовано все стало на свої місця, кремлівський злочинець сам поставив крапку над «і». Однак його кадебешне минуле зіграло з ним злий жарт, а українську націю пробудило від багаторічного важкого сну. Він себе бачив державним діячем, «собірателем земель», а вийшов просто недолугим керманічем, головотяпом.

Це був не просто напад на Україну — це напад на домівки всіх, хто жив і живе на цій землі. Очистити територію від її мешкан-

ців, убити незадоволених та інакодумців, за сталінськими традиціями заселити покірними холопами, перемішати всіх... Водночас ця вкрай жорстока кривава війна, а особливо її повномасштабна частина, не лише сколупнула всі наші нариви, а й розчахнула вікно шалених можливостей. Вона нас переформатувала, декого — узагалі перекроїла. Тож про неї говоритиму без прикрас, перебільшень, але й недосказаного не залишу. Бо вона не лише важлива як нескінченний біль, пам'ять і урок історії, а ще й має надзвичайну вагу щодо впливу на майбутнє України й кожного з нас.

## НОТАТКИ ДО ВЛАСНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Напевно, про себе говорити можна годинами... Тому обмежуся лише тими тезами, які мають безпосередній стосунок до теми цієї книжки: як і чому українці — відважна й відчайдушна нація, — допустили наближення чергової кривавої війни, спрямованої на знищення української держави. Звісно, у розрізі формування власних принципів і переконань щодо обстоювання нашого справедливого права на майбутнє. Як і що нам робити далі після підступного нападу сусідньої людожерської країни.

Отже, до переконливих тез про себе я зарахував би той факт, що ще зі школи хотів пов'язати своє життя з армією. Певною мірою на мене вплинуло те, що бабуся й дідусь були свого часу офіцерами, ще й отримали нагороди під час Другої світової війни — ордени й медалі. Зрештою строкова служба в Десні в окремому розвідувальному навчальному батальйоні стала моїм власним, дуже органічним початком. Пізніше, уже в незалежній Україні, у 1994 році я став випускником Одеського інституту сухопутних військ (до нього свого часу приєднали Київське вище загальновійськове командне училище, в якому я навчався до його ліквідації в 1992 році).

Варто згадати, що в училище я вступив з третього разу — гадаю, для цього було кілька прихованих причин. Одна з них — відлуння війни в Афганістані, коли хлопці один-два роки вчилися, а потім звільнялися, щоб уникнути участі в бойових діях (я вперше вступав в училище у 1988-му, і тоді це питання стояло дуже гостро). Друга причина — в училищі навчалось багато мажорів, навіть забагато, це впадало у вічі. Крім дітей офіцерів із певними привілеями, було

чимало хлопців, які мали покровителів в обкомах, парткомах тощо. А я от з родини робітників і добре запам'ятав, як хтось необережно й недбало кинув: «Тут еліти вчаться, а ти хто такий?!». Але я дуже хотів навчатися саме в київському. Знав, чого хотів, до речі. Бо вперше я вступив до Бакинського загальновійськового училища — не тому, що прагнув, а тому, що військкомат примусово туди відправив. Утім, коли зрозумів, що то «не мое», просто поїхав звідти. І ось вступив аж із третьої спроби, з військ, і теж було дуже непросто: з 167 абітурієнтів — солдатів строкової служби обрали лише 18. Такий шалений відсів був — напевно, на те були причини, адже виховували військово-еліту. Тут зіграла таки роль моя неабияка наполегливість — її не могли не помітити. Навіть один офіцер з приймальної комісії, здається начальник навчального відділу, із певною повагою сказав про мене: «Цей уже втретє вступає, упертий».

Навчатися в чудовому київському училищі було цікаво, і там я здобув багато цінних знань і навичок. Але, певно, головне: там з курсанта не робили «чобота». Ставлення було не просто як до майбутнього офіцера, а як до розвідника — представника офіцерської еліти. Казали: розвідник — це не просто військовий фах, це — спосіб життя. Гадаю, так воно і є. Тому викладачі зверталися до курсантів на ім'я та по батькові. А коли я чув звернення «товаришу сержант» або «сержант Кривonos», то це вже чітко свідчило, щодесь конкретно поцілів у штангу.

Розформування училища я пов'язую з необхідністю отримання приміщень для нових військових організацій уже незалежної України. Викладацький склад в училищі був дуже сильний, значна кількість викладачів потім перейшла в академію МВС. Та й офіцери були дуже фахові, справжні спеці. Наприклад, єдиним офіцером, що перевівся з київського училища до Одеси, був наш командир роти Олег Михайлович Дядик. Цю людину я вважаю Офіцером з великої літери: він не просто вклав у нас знання та навички, він передав нам особливі дух і філософію розвідника, доводячи їх на власному прикладі. Гадаю, саме власний приклад — один із найпотужніших способів переконувати, якщо не єдиний... Уже у 2015 році, коли під час війни я отримав коротку, десятиденну відпустку й поїхав до моря, то провідав його, — багато годин ми говорили про війну й про те, що сталося. І після того він, уже пен-

сіонер зі значним і безцінним досвідом війни в Афганістані, знову пішов на війну. Тоді йому було вже понад 55 років, але здав на берет морпіха. Сказав мені: «Не можу сидіти, коли мої учні, мої діти воюють». Ось такий офіцер, справжній.

Навчатися в Одесі було трішки по-іншому. Найперше, тривала «велика міграція», лише в нашій роті були представники 26 інших військових училищ, зокрема і Московського загальновійськового. Я певний час був, так би мовити, вільним сержантом — вирішив присвятити час собі, тобто навчанню. Щоправда, на четвертому курсі повернувся до виконання сержантських обов'язків, виконував обов'язки старшини роти. Маю визнати: там, в Одесі, була потужна кафедра тактики; а от кафедра вогневої підготовки була не такою сильною, приміром викладачі самі в нас, хлопців з війська з великим досвідом служби, вчилися стріляти з БМП-2. Важливою перевагою була відсутність солдафонства. І тут я вдячний багатьом викладачам та офіцерам, які там служили. Скажімо, начальником навчального відділу був майбутній генерал Шарий — приклад військового інтелігента, у якого ми багато чого навчилися. Або ще: начальником факультету був полковник Онацький, який свого часу командував бригадою спецназу, тож у нього теж було чого повчитися. Зокрема, завдяки позиції цих офіцерів ми на третьому курсі у власний вільний час офіційно відвідували заняття у водолазній школі й паралельно отримали відповідні сертифікати. Загалом це розширювало наші спроможності як офіцерів-розвідників, фахівців-спецпризначенців. Та й просто цікаво було. Зрештою я закінчив навчальний заклад із червоним дипломом.

Ще важливий для мене епізод з навчання — я там познайомився і потоваришував із Валерієм Залужним, майбутнім Головнокомандувачем ЗСУ. Залужний навчався на молодшому курсі, а познайомилися ми під час тренувань у мого товариша Володимира Мечова, який вів на четвертому курсі карате. Мечов був прихильником жорстких навантажень, та й відбір був ретельний. Тоді я побачив, що саме витримка й здатність переносити величезні навантаження були визначальними рисами майбутнього Головокома. Він вступив уже після технікуму, тому засвоювати навчальну програму йому було легше, і Залужний не лише мав чудові результати в навчанні, а й міг виділити час для спорту.

Зазначу, що ніякої «ломки» через втрату радянського минулого я ніколи не відчував, хоча певні події мого життя були так чи інак пов'язані з Росією. Приміром, моя бабуся була росіянкою, а три класи початкової школи довелося навчатися у російському Сургуті, де працював мій батько. Але саме від бабусі-росіянки я вперше почув найважливіші й найчутливіші слова: вона, здається, на тонкому ментальному рівні відчувала те двозначне радянське буття своїми жіночими, материнськими клітинами. Слід згадати, що вона не просто воювала, а служила в зенітному жіночому полку — таких підрозділів чимало сформували у 1942 році за наказом Сталіна. Ці підрозділи комплектували винятково жінками, вони відчайдушно й доволі результативно нищили німецькі літаки.

Так от, моя правильна бабуся-комуністка й фронтовичка, яка народилася в Нижньому Новгороді, але більшу частину життя прожила в Україні, дуже впевнено казала — я був підлітком і чудово це пам'ятаю: «Москва — не Русь, Москва — це мордва неми-та». Отак, у десятку! І я це на все життя запам'ятав, бо, імовірно, вона інтуїтивно мала на увазі значно більше, аніж вмщує це визначення. Вона фактично вказувала на генокод пристосуванців: вони можуть бути слухняними й терплячими «громадянами», а можуть ставати загарбниками — вбивцями, гвалтівниками й мародерами, — відповідно до рівня відповідальності. А війна ж не передбачає відповідальності! Усі ці загальні риси старанно маскуються: дурними міфами про божественне призначення всіх визволяти та винятковість тих, хто гуртується навколо «царя». Не менш старанно ці переконання підживлюються картинками з розмитого реальністю на кшталт розбиття пляшок об нетверезу голову в московському парку Горького.

Потім я ще не раз згадував бабусю, коли стикався з легковажним, пустопорожнім і неприємно провокаційним російським шовінізмом — від нього завжди віяло варварством і дикунством, які вони видавали за свою «руську» природу й культуру. Насправді руського в них завжди було мізерно мало, бо історично руські — це ми, хто з Київської Русі. А вони московити з Московського царства — маргінали-завойовники, які завдяки крадіжкам історії та наших культурних цінностей приписали собі те, що їм ніколи не належало.

Важкі й дивовижні трансформації в армії України наприкінці 1990-х років на мене, звісно, впливали, але не кардинально. Бо не зруйнували стійкого бажання служити. Певно, пощастило з військовими колективами та їхніми традиціями — відчуття, що ми «вовки з однієї зграї» в хорошому сенсі цього вислову, підштовхувало постійно прагнути кращого, розвиватися як офіцеру, професіоналу своєї справи. До того ж допомагала потужна підтримка з боку сім'ї: батьки й дружина мене завжди добре розуміли, дружина повсякчас — надійний тил. Зрештою, було просто цікаво — скільки себе пам'ятаю, я хотів бути причетним саме до такої важкої чоловічої роботи.

Становлення офіцера Сергія Кривоноса відбувалося, я сказав би, у місцях «на межі цивілізації» — досить віддалено від мегаполісів, без привабливих, спокусливих благ. Скажімо, селище Первомайське неподалік Феодосії — це фактично три п'ятиповерхівки у вітряному степу, кілька казарм і два фанерно-цегляні гуртожитки. А ще, за 14 км — Чорне море, а за 23 км — Азовське. Це місце дислокації 10-ї бригади спецпризначення, до якої я прийшов служити лейтенантом. Умови служби там, у Карагозі, що в перекладі «чорна дірка», були спартанськими, як у військовому таборі царя Леоніда, що тримав Фермопільський прохід із трьома сотнями воїнів. Майже постійна відсутність електрики, вода подавалася по годинно, взимку практично нічого не обігрівалося, ми оббивали вікна клейонкою. Проте було достатньо часу для внутрішньої роботи. Відпрацювання ефективності дій підлеглих стимулювало, а відсутність у спілкуванні з товаришами по службі бравади, будь-якого лукавства додавали ентузіазму, приносили задоволення.

Може, тому я не соромився радіти, коли на загальноукраїнських змаганнях моя група розвідників посіла третє місце — за це й, до речі, отримав погони старшого лейтенанта й почав командувати ротою. Імовірно, такій результативності дещо сприяла певна консервованість у віддаленій місцевості. Перебування в капсулі з обмеженим доступом дуже відчувалося під час служби в Первомайці з її 1500 жителями або в Ізяславі, де мешкало тоді приблизно 18 тисяч містян. Як слушно зауважила моя донька після першої прогулянки запорошеною бруківкою Ізяслава, «...це, звісно, не Київ, але вже й не Старий Крим точно — бо п'ятиповерхівок більше».

Хоч як дивно, проте таке дещо осібне життя мало й свої переваги, зокрема давало змогу змістовно спілкуватися із родиною у вихідні й приділяти певний час читанню, саморозвитку. Відчувався і добрий присмак того, що спілкування з близькими людьми відбувалося переважно через сприйняття природи — під час риболовлі чи збирання грибів. Або просто виходу на прогулянку в ліс — із шашликом, піснею та трішки військовим гумором.

Щодо книжок, то загалом вважаю читання однією з найважливіших форм самовдосконалення. Без цього світ не міг би розраховувати на еволюцію. Скільки себе пам'ятаю, багато читав. У молоді роки я щиро захоплювався Гемінгвеем, зокрема й через сприйняття його як непересічної особистості. Письменник, військовий кореспондент, мисливець, боксер, альпініст — усвідомлення цього посилювало враження від його відвертих, інколи прямолінійних текстів. Навіть смерть письменника в такий вигаданий ним спосіб не зробила його в моїх очах особистістю, що втратила душевну силу.

Пізніше, коли томики Ернеста Гемінгвея перемандрували на книжкові полиці моєї сім'ї, як певний орієнтир органічно постали мемуари Черчилля. До цього політика я дедалі частіше звертаюся останніх три-чотири роки, є потреба дізнаватися, як народжувалися та реалізовувалися ті чи інші державні рішення, що і як впливало на події на міжнародній арені. Звісно, я не перебільшую тут свого захоплення та розумію, що значною мірою появою в масовій свідомості Черчилля він зобов'язаний самопіару й популізму. Так, його називали «духовим оркестром», стверджували, що він сприймав життя як «карнавальну ходу, яку постійно мав намір очолити особисто...». Що з того? Зрештою, особистість оцінюється за результатами.

Мене ж цікавлять успішні політичні рішення та все, що довкола них відбувалося. У нас, на жаль, занадто мало людей вдумливо читають, а ще менше навчилися читати поміж рядків. Тому й стаються дивні маніпуляції — неосвічені маси дуже легко спрямовувати, залякувати чи формувати в них ті чи інші переконання. Ми це добре бачимо на прикладі Росії, коли під гаслом «Рятуйте матінку Росію!» тисячі людей просто відправляють на забій в Україну, де для них значною мірою спрацьовує ефект м'ясорубки.